

Становище

от Александра Атанасова Антонова

за дисертационния труд на Гергана Иванова Асенова за присъждане на образователната и

научна степен „доктор“, ЮЗУ „Неофит Рилски“

на тема:

Идеята за родното в учебникарската литература от 60-те години на XIX век до

Първата световна война

Област на висше образование: 2. Хуманитарни науки

Професионално направление: 2.1. Филология

Научна специалност: История на българската литература

Научен ръководител: доц. д-р Елена Азманова-Рударска

Предложеният дисертационен труд съдържа 234 страници и се състои от увод, три глави, заключение, научна библиография и библиография на използваните източници.

Изследователската цел на предлагания дисертационен труд е да проследи развитието на идеята за родното в и чрез развитието на българската учебникарска книжнина от възникването ѝ до Първата световна война. Работата проблематизира свързаността на двата процеса в продуктивна изследователска постановка. Контекстуализира идеята за родното (която може да бъде мислена като аспект на колективната национална, но и лична авторефлексия) в етапен и едър хронологичен отрязък и реализира многоаспектни отнасяния/обвързвания. Поставя широка – и темпорална, и жанрова – рамка при подбора на емпиричния материал (буквари, читанки, христоматии), както и при селекцията на референтните източници (критическа литература) и справочните източници (биографии, библиографии).

Постановката на проблема (формулирането на проблема) в дисертацията въвежда в изследователското внимание структурата на понятието „родно“ като сложно съставена от образи и символи, нещо повече – анализира инвентивно структурата на понятията, които го съставят. Наблюденията върху развитието на понятията е сред важните социокултурни достояния на работата. През понятието за родно е анализирана динамиката в създаването на понятия, а през разнообразието на понятията – динамиката на „мисленето“, т.е. на схващанията на етноса, на етапното самоосъзнаване на етноса.

Понятието за „родно“ се свързва с редица понятия, като „свое“, „семейство“, в различни формати – „род“, „народ“, „нация“, с понятието за родина, за „религия“, социокултурният анализ проследява развитието на понятието през прехода между колективна и индивидуална памет, между „аз“ и „ние“, изследването прави връзката „колективност – идентичност“, работейки с виждането за колективна авторефлексия. Дефинирането и проследяването на процеса на взаимно оцелостяване на аза и общността (етноса) са сред приносните психофилософски и социокултурни подстъпи на работата. Литературният текст осъществява историчност на/ за колектива, пренасяйки (и създавайки) спомени на общността, създава исторически процес (като колективизиране на аза), създавайки места и времена на общността.

Продуктивна изследователска перспектива дава анализът на връзката между оформянето на представите за родното и съдържанието на учебникарската книжнина – перспектива, която създава микромодел на етапите в живота (самопознанието и самопредставата) на обществото.

Трудът инвентивно разглежда инструментализацията на идеята за родното с оглед промяната в историческия (социокултурния, политическия) контекст, разглежда идеята за родното като инструмент. Чрез инструментализацията на идеята за родното изследването инструментализира и литературния текст, припознавайки различни негови „поведения“.

Продуктивна е изследователската посока, която търси взаимната свързаност между „родно“ и „художествено“, инвентивно е обвързването на (развитието на) представата за родното с развитието на качеството на самата художественост. Понятието (представата) за родно е обвързано с функцията на литературния текст като учебен, с педагогическия потенциал на

художествения текст. По този начин дисертацията аргументира многофункционалността на художествения текст, като доказва по-нататък свързаност между удоволствено естетическата, образователната и възпитателната функции. Езикът се реализира на различни нива като феномен на общността – като памет, като идентичност, като педагогически инструмент. Синонимизирането на художествена и учебна функции на текста преформатира понятието и познанието за текст, което е сред научните провокации на дисертацията.

Колатерално с изследването на идеята/представата за родно и функционирането на учебникарския текст вървят наблюденията върху основни жанрове на учебникарската книжнина, което оформя жанра на учебникарската книжнина като научен проблем. Изучаването на жанровете на учебникарската книжнина води до интересни изводи за характера им и близостта между отделните жанрове (типове). Всеки от основните типове – съчинения, буквар, читанка, христоматия, учебници и учебни помагала, е разгледан с характерната си структура и съдържание и с функционирането на идеята за родното в тази структура.

Освен културологичен, литературнотеоретичен, социофилософски, работата има и важен литературноисторически принос, структурирайки инвентивно литературната история през идеята за родното (в два периода около водещи фигури и текстове, пресъздавайки модел на литературно историзиране през отделни културни концепти (ключове) и тяхната особена социокултурна чувствителност).

Културният обем и смисъл на родното се реализира и чрез създаването на пантеон от емблематични фигури, които структурират отделна част в работата – по този начин изследването оформя нов пласт в структурата на идеята за родното в учебникарската книжнина – от местата на родното към фигурите на родното, все компоненти на понятието. Пласт в структурата на научния проблем е анализът на живота на книгата (създатели, издатели, разпространители), на културата на четене и рецепция на литературния текст. Обръща се внимание на ролята на жените като съставителки на учебници.

Съществено решение и постижение на работата е открояването на персоналиите в синхрон с концепцията за водещата фигура на просветителя, която става символ на динамиката аз – ние, динамика, която чертае етапите в конципирането на родното като етапи на националното самосъзнание. Чрез

характерния си подход на многопластово структуриране работата създава макет (модел) на образователния процес в разглежданите периоди. Конструирването на отделните персоналии на книжовници на свой ред е многопластово, отличава спецификите на реализацията на идеята за родното в хода на индивидуалното книжовническо дело. В структурата и съдържанието на книгите на водещите ни книжовници изследването проследява още една културна новост – самоосъзнаването на просветното дело и неговото целенасочване, съставяне на първичен канон от текстове, важни (културно конституиращи) за общността (реализирана като нация чрез своята самоидентификация, консолидирана и чрез своята колективна памет и език, чрез своите колективни ценности, които основават съвременното ѝ).

Формирането на национална самоидентификация е видно през формирането на ценностната общност. Проследена е взаимовръзката образование (училище) – институционално устройство, функционирането (едновременно и взаимосвързано) на идеята за родното на учебно (вкл. художествено) и училищно (институционално) ниво, как развитието на идеята за родното повлиява (и се отразява в) развитието на институциите, как функционира в ситуация на самоидентификация чрез отграничаване на иманентно своето от чуждото, интерпретирането и превръщането на „чуждото“ в продуктивно за „своето“ външно. През ключа на (динамиката на) конституирането на родното като естетическа категория са прочетени някои от фундаменталните проекти на следосвободенската ни култура като „Българска христоматия“ на Вазов и Величков. Разработката проектира инвентивно естетическите съдържания на понятието за родно върху социалните, идентифицирайки двупосочната линията на импакт естетическо – социално – политическо.

Работата извежда анализа на механизмите на сакрализация (на родното) в/чрез учебническата книжнина като научен проблем. Сакрализацията е културно и политически измерена, свързана със знанието, със словото като комуникация и памет. Сакрализацията е разгледана като възможна тъкмо чрез колективното оценностяване, чрез ценностите, които създават колективния аз. През развитието на националната самоидентификация чрез развитието на идеята за родното работата добива социокултурен формат, като анализира компонентите и механизмите на създаване на националния аз. В реализацията на идеята за родното е потърсен и „български образ за света“, проекция на националната самоидентификация.

Идеята за родното се явява универсалният знаменател на културните пред- и следосвободенски процеси, открива се навсякъде и тъкмо тук, в многоаспектния изследователски потенциал е едно от големите предизвикателства на постановката на дисертационния проблем.

В заключение: изследването показва умение във формулирането на научния проблем и пълноценната му разработка в различни посоки и нива.

Изследването включва разнообразни подходи: литературноисторически, културологически, социологически, текстологичен, литературнотеоретичен, психофилософски и пр.

Изградено класически, научното изследване на отминава и рецепцията на формулираните проблеми, като работи с нея в режим на диалог и дискусия.

Теоретическата рамка, в която се движи изследването, е структурирана логично и аргументирано, авторката свързва обосновано наблюденията си с избраните теоретични постановки.

Библиографията е адекватно съобразена със задачите на дисертационното изследване.

Направените дотук наблюдения както върху дисертационния труд, така и върху реализираните публикации по темата на дисертацията ми дават основание убедено да подкрепя присъждането на образователната и научна степен „доктор“ на Гергана Иванова Асенова.

5.03.2026

.....

Доц. д-р Александра Антонова

Opinion

by Aleksandra Atanassova Antonova

on the dissertation of Gergana Ivanova Assenova for awarding the educational and scientific

degree "Doctor", "Neofit Rilski" Southwestern University

The Idea of Native in Textbook Literature from the 1860s to the First World War

Field of higher education: 2. Humanities

Professional field: 2.1. Philology

Scientific specialty: History of Bulgarian Literature

Scientific supervisor: Assoc. Prof. Elena Azmanova-Rudarska

The proposed dissertation contains 234 pages and consists of an introduction, three chapters, a conclusion, a scientific bibliography and a bibliography of sources. The research goal of the proposed dissertation is to trace the development of the idea of native in and through the development of Bulgarian textbook literature from its emergence to World War I. The work problematizes the connection between the two processes in a productive research setting. It contextualizes the idea of native (which can be considered as an aspect of collective national, but also personal self-reflection) in a staged and large chronological section and realizes multi- aspect references/connections. It sets a broad – both temporal and genre – framework in the selection of empirical material (primers, readers, christomaties), as well as in the selection of reference sources (critical literature), biographies, bibliographies. The statement of problem (formulation of problem) in the dissertation introduces into research attention the structure of the concept of "native" as a complex composition of images and symbols, what is more – it inventively analyzes the structure of concepts that compose it. Observations on the development of concepts are among the important socio-cultural assets of the work. Through the concept of native, the dynamics in the creation of concepts are analyzed, and through the diversity of concepts – the dynamics of "reception", i.e. of the concepts of the ethnos, of its self-awareness.

The concept of "native" is associated with a number of concepts, such as "own", "family", in various formats - "origin", "people", "nation", with the concept

of “homeland”, "religion". Sociocultural analysis traces the development of concepts through the transition between collective and individual memory, between "me" and "we"; study makes the "collectivity - identity" connection, working with the vision of collective self-reflection. Defining and tracing the process of mutual wholeness of the self and community (ethnos) is among the contributing psychophilosophical and sociocultural approaches of the work. Literary text realizes historicity of/for the collective, conveying (and creating) memories of community, creating a historical process (such as collectivization of the self), creating places and times of community.

A productive research perspective is provided by the analysis of the relationship between the formation of ideas about native and the content of textbook literature – a perspective that creates a micromodel of the stages in the life (self-knowledge and self-concept) of society. The work inventively examines the instrumentalization of the idea of native in view of the change in historical (sociocultural, political) context, examines the idea of native as a tool. Through the instrumentalization of the idea of native, study also instrumentalizes literary text, recognizing its various "behaviors". The research direction that seeks the mutual connection between "native" and "artistic" is productive, the linking of the (development of) notion of native with the development of artistic quality is inventive. The concept (idea) of native is tied to the function of literary text as educational, to the pedagogical potential of artistic text.

In this way, the dissertation argues the multifunctionality of artistic text, further proving the organic connection between its aesthetic, educational and pedagogical functions. Language is realized at different levels as a phenomenon of community – as memory, as identity, as a pedagogical tool. The synonymization of artistic and educational functions of the text reformats the concept and knowledge of the text, which is among the scientific provocations of the dissertation. Collateral to the study of the idea/concept of native and the functioning of textbook text are observations on the main genres of textbook literature, which shapes the genre of textbook literature as a scientific problem. The study of textbook literature genres leads to interesting conclusions about their nature and the proximity between the individual genres (types). Each of the main types – essays, primers, readers, chrisomaties, textbooks and teaching notebooks, is examined with its characteristic structure and content and with the functioning of the idea of native in this structure.

In addition to cultural, literary theoretical, and socio-philosophical, work also has an important literary-historical contribution, inventively structuring literary history through the idea of native (in two periods around leading figures and texts,

recreating a model of literary historicization through individual cultural concepts (keys) and their particular socio-cultural sensitivity). The cultural volume and meaning of native is also realized through the creation of a pantheon of emblematic figures, which structure a separate part of the work – in this way study forms a new layer in the structure of the idea of native in textbook literature – from the places of native to the figures of native, all components of the concept. A layer in the structure of the scientific problem is the analysis of book's life (creators, publishers, distributors), of culture of reading and reception of literary text. Attention is paid to the role of women as compilers of textbooks.

A significant decision and achievement of the work is the highlighting of personalities in sync with the concept of the leading figure of the educator, who becomes a symbol of the "I – we" dynamics, a dynamics that outlines the stages in conceptualization of native as stages of national self-consciousness. Through its characteristic approach of multi-layered structuring, work creates a model of the educational process in the periods considered. The construction of the individual personalities of writers is in turn multi-layered, distinguishing the specifics of the realization of the idea of native in the course of individual literary work.

In the structure and content of the books of our leading writers, study traces another cultural novelty – self-awareness of educational work and its goal-setting, compilation of a primary canon of texts important (culturally constitutive) for the community (realized as a nation through its self-identification, consolidated through its collective memory and language, through its collective values that found its modernity). The formation of national self-identification is seen through the formation of community values.

Relationship between education (school) and institutional structure is traced, as also functioning (simultaneous and interconnected) of the idea of native at the educational (including artistic) and school (institutional) levels; how the development of the idea of native influences (and is reflected in) the development of institutions, how it functions in a situation of self-identification by distinguishing own from foreign, the interpretation and transformation of "foreign" into productive for the "own".

Through the key of (the dynamics of) the constitution of native as an aesthetic category, some of the fundamental projects of our post-liberation culture, such as Vazov and Velichkov's "Bulgarian Chrysomathy", are read. Work inventively

projects the aesthetic contents of the concept of native onto the social ones, identifying the two-way aesthetic – social – political line of impact.

Work presents the analysis of the mechanisms of sacralization (of native) in/through textbook literature as a scientific problem. Sacralization is culturally and politically measured, related to knowledge, to speech as communication and memory. Sacralization is considered possible precisely through collective valuation, through the values that create collective self.

Through the development of national self-identification in the idea of native, work acquires a socio-cultural format, analyzing the components and mechanisms of creating the national self. In the realization of the idea of native, a "Bulgarian image of the world", a projection of national self-identification, is also sought.

The idea of native is the universal denominator of cultural pre- and post-liberation processes, it is found everywhere and this multifaceted research potential is one of the greatest research challenges.

In conclusion: study demonstrates skill in formulating a scientific problem that fully develops in different directions and levels.

Study includes various approaches: literary-historical, cultural, sociological, textological, literary-theoretical, psychophilosophical, etc.

Constructed classically, scientific study includes also the reception of formulated problems, working with it in a mode of dialogue and discussion.

Theoretical framework in which study moves is structured logically and argued, the author justifiably connects her observations with the selected theoretical statements.

Bibliography is adequately tailored to the tasks of dissertation research.

Observations made so far on the dissertation as also on the publications on the topic of dissertation give me reason to confidently support the awarding of the educational and scientific degree "doctor" to Gergana Ivanova Assenova.

5.03.2026

.....

Assoc. Prof. Aleksandra Antonova, PhD